

Kenessey Béla

A FÉK program bemutatása

A FÉK egy AIDS- és drogprevenciós tananyag és program, amely 17 éves múlt-ra tekint vissza. Elsősorban a középiskolás korosztály számára készült, de általános iskolák és felsőoktatási intézmények is használják. Az évek során több mint 8 ezer pedagógus kapott képzést az anyag használatára, s rajtuk keresztül kb. négyszázezer diákhoz jutott el. Programunk nemcsak a nemi betegségekkel és a kábítószer-használattal foglalkozik, hanem elsősorban ezek mögöttes okaival; érint olyan témákat, mint az önértékelés, EQ, kommunikációs készség, barátságok, együttjárás, családi élet, morális értékek, döntéshozatal, csoportnyomás. A Magyarországon kifejlesztett FÉK programot ma világszerte több mint 60 országban használják.

Cikkünk nem szakmai tanulmány abban az értelemben, ahogyan e folyóirat cikkeinek többsége az. E helyett egy nagyon gyakorlatias primer-prevenciós program és eszközkészlet rövid ismertetése, kiegészítve szubjektív reflexiókkal arra a közel huszonöt évre, amelyet e sorok írója, mellesleg négy (pre-)pubertás korú gyerek édesapja, a középiskolás és egyetemista ifjúság körében végzett mentálhigiénés és ifjúságvédelmi munka határterületein töltött.

A FÉK ismertetése során általában a következő három kérdést igyekszünk megválaszolni:

Miért van szükség a FÉK-re és a hasonló, a teljes személyiséget (annak testi, lelki, érzelmi, érzelmi és szociális aspektusait is) szem előtt tartó ifjúságvédelmi programokra?

Mit érdemes tanítani, és mely területekkel kell részletesebben foglalkoznunk?

Hogyan lehet ezeket a különböző okokból sokszor igen érzékeny témákat úgy megközeleíteni, hogy az ne csak információözön, jobb esetben információátadás legyen, hanem valós változásokat indukáljon a fiatalok viselkedésében, élet- és gondolkodásmódjában?

A FÉK PROGRAM SZÜKSÉGESSÉGE

A FÉK program egy szükséglet felismeréséből született. A Nemzeti Egészségvédelmi Intézet (NEVI), a 90-es években az AIDS-megelőzéséért felelős állami intézmény, felismerte, hogy pusztán az óvszerhasználat propagálása az óriásplakátokon, brosúrákban, tanórákon, nem lehet a járvány leküzdésének egyetlen eszköze. Ez a felismerés teljes összhangban állt a WHO és más egészségügyi szervezetek ez irányú ajánlásaival, amelyek a HIV-vírus terjedésének megfékezésére a következő négylépéses stratégiát ajánlották:

1. törekvés a partnerváltások számának csökkentésére, ideális esetként a monogám párkapcsolatok preferálása;
2. biztatás a partner szexuális előéletének megismerésére, szűrővizsgálaton való részvételre;
3. felhívás a különösen veszélyes érintkezési mód kerülésére;
4. az óvszerhasználat propagálása, különösen a kiemelt rizikócsoportok (homoszexuálisok, prostituáltak stb.) körében.

A 4. lépés azonban – nemcsak Magyarországon, hanem világviszonylatban is – mintegy önálló életre kelt, és úgyszólván azonosította magát az AIDS-megelőzés fogalmával. Ki ne emlékezne a „Mi az, ami fontos?” és a „Húzd fel!” kampányok traktorkeréknyi kondomjaira? És ki tudna kapásból példát mondani olyan AIDS-ellenes anyagra, programra, stratégiára, amely nem az óvszerhasználatot állította üzenete középpontjába? Ez nem véletlen. Az óvszergyárak gáláns szponzori tevékenységén kívül ez irányba munkált az a kimondott vagy kimondatlan meggyőződés is, hogy az első három, de különösen a legelső pont olyan módon szemben áll a korszellemmel, a ma emberének természetével és igényeivel, hogy eleve irreális, szinte még említeni is kár, csak komolytalanná teszi az AIDS-megelőzés ügyét. Noha már abban az időben is (90-es évek első fele) rendelkezésre álltak ezt cáfoló adatok, például Malawiból és Ugandából, mára pedig számos komoly tanulmány támasztja alá¹ az első pont jelentőségét, *Bánhegyi Dénes* és munkatársai mégis forradalmi jelentőségű lépést tettek, amikor úgy döntöttek: megvalósító partnert keresnek, majd támogatást nyújtanak egy olyan prevenció programhoz, amely messze túllép az óvszerhasználat propagálásán, és sokkal mélyebb – de ha úgy tetszik, magasabb – szinten próbálja meg kezelni a problémát.

E partnerkeresés következménye lett a Timóteus Társasággal való együttműködés, eredménye pedig a Fiatalok az Élet Küszöbén program.

A FÉK tehát a HIV-járvány leküzdésének céljával indult el, azonban kezdettől világos volt, hogy ez a betegség, sőt, az összes más nemi úton terjedő betegségek (SZTB-k) együtt is csak egyik csúcsát jelentik egy hatalmas jéghegynak, amelynek további csúcsai, a teljesség igénye nélkül: a tinédzserterhességek és abortuszok, a kábítószer-fogyasztás, az alkoholizmus, a dohányzás, a számítógépes játék- vagy internetfüggőség, a deviáns bandák, az iskolai vagy iskolán kívüli erőszak és még sok más. Az elmúlt 17 év során hol egyik, hol másik hegycsúcs látszott magasabbnak, meredekebbnek. Egy-két példa, „Ízelítőül”.

A 15-20 éve még rettegéssel várt AIDS-pandémia hazánkban elmaradt, ugyanakkor az elmúlt néhány évben a korábbiakhoz képest számottevően nőtt az ismertté vált HIV-fertőzöttek száma². Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a szomszédos Ukrajnában évek

1 EDWARD C. GREEN (2009): The Pope May Be Right. The Washington Post March 29, 2009, Washington DC. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/27/AR2009032702825.html> (Letöltés ideje: 2011.05.30.)

2 HIV/AIDS – Magyarország, 2010. December 31. <http://www.oek.hu/oek.web?to=839,1572,1866&nid=41&pid=11&lang=hun> (Letöltés ideje: 2011.05.30.)

óta kritikus, a miénket kb. harmincszorosan meghaladó HIV-járvány tombol³. Aggodalomra ad okot az a tény, hogy különösen a lányok és a 14 éven aluliak körében jelentősen növekszik a szexuális aktivitás⁴. Az EU-tagállamok között hazánk a 2-3. helyen áll a méhnyakrák gyakorisága és mortalitása terén⁵, és az ezt okozó, túlnyomó részt nemi úton terjedő HPV fertőzés prevalenciája növekvő tendenciát mutat.⁶

Hasonló a helyzet jó néhány további területen. A rendszerváltás utáni években, a hirtelen liberalizálódó közéletben megfogalmazott katasztrófa-forgatókönyvek szerencsére több témakörben túlzónak bizonyultak, az akkor exponenciális növekedést mutató grafikonok idővel megszélidültek. A fiatalokú bűnözés statisztikái például, bár a nagy visszhangot kiváltó tragédiák hatására ezt hajlamosak vagyunk kétségbe vonni, a 90-es évek közepe óta nem romlanak szignifikánsan.⁷ Nagyjából ez mondható el a tizenévesek kábítószer-használatával kapcsolatban is: a helyzet nem jó, de legalább nem romlik drámai mértékben.⁸ Mindez azonban sajnos nem csökkenti az ifjúság veszélyeztetettségét és a testi-lelki egészségvédő programok fontosságát! Felbukkannak ugyanis a jéghegynek újabb csúcsai, amelyek a szociológia klasszikus eszközeivel talán nehezebben mérhetőek, ugyanakkor rendkívül veszélyesek lehetnek. Számos vizsgálat monitorozta például a fiatalok tévénézési szokásait: a mennyiség (hétköznap napi 2-3, hétvégén 4-5 óra) nem öröndetes, de a mennyiség változása nem szignifikáns. Ugyanakkor nem biztos, hogy mindegy, mit néz a gyerek napi 3-4 órában! A főműsoridőben menő Valóság- és egyéb show-król Tóta W. Árpád írta:

„Lehet, hogy a szexualitás nyilvánosságának mindenféle kritikája prudériának minősül, viszont az meg zihér, hogy szegény Kelemen Annának már annyi. Nemcsak azért, mert kissé megundorodott már tőle az ország... De az sem mellékes, kiket ránt magával. Tíz éve közhelyes a szörnyülködés, hogy a tévében elég hülye embereket mutatnak, és majd őket fogják utánaözni a gyerekek. Ma a tizenhárom éves kislányok többsége festi magát – amivel nincs semmi baj, a fiúk meg lézerpisztolyoznak az interneten. Nemi szerepek és azok elsajátítása. Pont emiatt megfontolandó a konzervatív álláspont, mely szerint a Kelemen Annák rossz szerepmódellet közvetítenek, és miattuk a kislányok a tanulás helyett a kurválkodás mellett döntenek. Mivel a Kelemen Annákat lecsukatni nem lehet még kokainért sem, meg

3 JANECSKÓ KATA – VISNOVITZ PÉTER (2010): Megugrott az ismertté vált HIV-fertőzések száma Magyarországon. <http://www.origo.hu/itthon/20100914-sulyosbodik-a-magyarorszag-i-hiv-aids-helyzet.html> (Letöltés ideje: 2011.05.30.)

4 NÉMETH ÁGNES és társai (2007): Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja. Országos Gyermekégesztségügyi Intézet, Budapest.

5 DR. KORNYA LÁSZLÓ (2010): Humán papillomavírus a XXI. század kihívása. PTE Egészségtudományi Kar, Pécs

6 ORIGO (2011): A magyar nők harmada fertőzött HPV-vel. www.origo.hu/egeszseg/20110325-hpvfertozottseg-meretes-kakastarej-a-nemi-szerven-nem-betegseg-virus-dns.html

7 KSH (2011): Igazságszolgáltatás. http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_zijoo1.html (Letöltés ideje: 2011.05.30.)

8 NEMZETI DROG FÓKUSZPONT (2010): 2009-es Éves Jelentés a magyarországi kábítószer-helyzetről az EMCDDA számára. <http://www.drogfokuszpont.hu/?pid=96#2009> (Letöltés ideje: 2011.05.30.)

kell mutatni a gyerekeknek, hogy ez nem a siker útja, hanem a szétrohadásé. Szerencsére így is lesz. Kelemen Anna pusztulása úgy zajlik majd le, ahogy a felemelkedése. Kamerák és Havas Henrik előtt. Katartikus lesz, és fontosabb médiaesemény, mint eddigi szereplése. Tragikus hős, akinek sorsából tanulhatunk...”⁹

és

„Ha viszont az Alekoszok sikertörténetként jelennek meg, annak kellemetlen következményei lehetnek. Abból a dolgozó tömegek esetleg azt a következtetést vonják le, hogy ilyenek lenni nem gáz, sőt érdemes és még népszerű is. Akkor pedig, kedves néző, előbbutóbb a te kertedben is nő egy ilyen. És közelről nem lesz vicces.”¹⁰

Ennek a médiavilágnak, ahol képernyőtől egy-két klikkelésnyire találhatóak a legbrutálisabb online játékok és a legperverzebb szexuális tartalmak, és sajnos még egy-két klikkelésre további, egyáltalán nem virtuális veszélyek is, a tizenévesekre (sőt, a még fiatalabbakra!) gyakorolt hatása nagyrészt fölméretlen, és valószínűleg fölmérhetetlen is. De még kevésbé tudjuk, hogyan hat a gyerekeinkre a felnőtt társadalom által sugárzott ingerültség, türelmetlenség, együttműködés-képtelenség, pesszimizmus és reménytelenség. Vajon nem elsősorban az efféle jelenségekkel hozhatóak összefüggésbe az iskolai magatartási, emocionális és teljesítmény-zavarok, de részben a kóros elhízás és soványság prevalenciájának markáns növekedése is?¹¹

A FÉK program munkatársaiként régi megfigyelésünk, hogy szinte soha nem a tanártársadalmat vagy a védőnői szolgálatot kell gyözködnünk tananyagunk, és egyáltalában a holisztikus szemléletű prevenciók munka fontosságáról. Talán senki más nem látja olyan közelről hazánk, és persze elsősorban az ifjúság problémáit, mint egy pedagógus vagy védőnő. Egy filozófus, egy újságíró, politikus sok mindent papírra vethet. Az osztályteremben viszont eléggé nyilvánvaló a különbség a stabil önértékeléssel rendelkező, másokat egyenrangú partnernek tekintő, világos etikai elveket követő, egészséges életmódot folytató diákok, és a „problémások” között.

Miközben el kell kerülnünk az indokolatlan vészharang-kongatást, a fölösleges pánikkeltést, az általunk szubjektíve ellenszenvesnek ítélt jelenségek automatikus ostromozását, éppen elég valós problémát találunk a fiatalok körül, amelyek beavatkozásunkat, fizikai, szellemi és érzelmi energiáink maximális mozgósítását igénylik.

9 TÓTA W. ÁRPÁD (2008): Szopóágon. <http://w.blog.hu/2008/01/08/szopoaagon.1> (Letöltés ideje: 05.30.)

10 TÓTA W. ÁRPÁD (2011): Alekosz ante portas. http://w.blog.hu/2011/05/07/alekosz_ante_portas (Letöltés ideje: 2011.05.30.)

11 DR. VALEK ANDREA – DR. ASZMANN ANNA (2011): Összefoglaló jelentés a 2009/2010. tanévben végzett iskola-egészségügyi munkáról. Országos Gyermkegészségügyi Intézet, Budapest

A FÉK PROGRAM FŐBB TARTALMI ELEMEI

Noha a FÉK program eredetileg az AIDS-prevenció apropóján jött létre, szinte az első perctől fölmerült az igény a drogprevenció irányába való bővítésére, és ez pár évvel később – „közkívánatra” – meg is történt. Úgy találtuk ugyanis, hogy – a jéghegy-metáforának megfelelően – a kockázatos magatartásformák mögött lényegében ugyanazok a lelki-érzelmi-szociális problémák húzódnak meg, akár a promiszkuzus nemi életről, akár a kábítószer-használatról (vagy alkoholfogyasztásról, dohányzásról) van szó. A tananyagban azonban csak töredékét teszik ki az AIDS- és drogprevenció klasszikus témakörei: a HIV-vírusnak és más SZTB-knek (szexuális úton terjedő betegség), valamint ezek fertőzési módjainak ismertetése, a lehetséges szövődmények felsorolása, illetve a forgalomban lévő kábítószeres és hatásmechanizmusuk ismertetése, tájékoztatás a hatályos jogszabályokról és az addikció kialakulásának veszélyeiről stb. Komoly preventív program természetesen nem létezhet ezen elemek nélkül: a programhoz tartozó 54 óravázlat közül négy foglalkozik a fenti, „technikai” kérdésekkel, az SZTB-kel, és három a drogok témakörével. A többi 47 óravázlat és a számtalan kiegészítő eszköz, játék, teszt, filmrészlet, olvasmány viszont a következő gondolatmenet szerint épül föl.

Legtágabb értelemben minden primer-prevenció célja az, hogy önmagukért felelősséget vállaló, a kockázatokat felmérő és mérlegelő, önálló életmódbeli döntéseket meghozni és azokat következetesen megvalósítani tudó fiatalokat neveljünk. Ehhez azonban elengedhetetlen legalább három tényező megléte:

- az illető értékes, jelentőséggel bíró személynek érzi magát,
- aki tartozik egy (vagy több) közösséghez, fontos valaki(k)nek, és
- meg van győződve róla, hogy képes a saját életét érdemben befolyásoló lépéseket tenni.

E tényezők hiányában uralkodik el az a csak a mának élő, a pillanatnyi „fájdalomcsillapító” feledést nyújtó, élvezetet megragadó, a jövőt a jelen kedvéért feláldozó szemléletmód, amely ma olyan riasztóan elterjedt a kamaszkorúak körében. Az utóbbi néhány év gazdasági és társadalmi létbizonytalansága csak felerősítette, de nem generálta ezt a tendenciát; a „live fast, love hard, die young” hippi-szlogenje mélyen gyökerezik a magyar fiatalok világában is.

Részen a hagyományos kelet-közép-európai családmodell gyengeségei, részben az újabb torzulások következtében számos gyerek „hátrányos” körülmények között nő fel, és már a kezdetektől nem kapja meg azt a figyelmet és gondoskodást, amelyre értékesség-tudatának kialakításához szüksége lenne. Ugyanakkor a „többiek”, az „elkényeztetett egyikék” (ez persze csak a tárgyalást könnyítő címke!) nagyon gyakran túl sokáig részesülnek túlzott kényeztetésben, fontosság-tudatuk torzul, a világgal szemben irreális elvárások alakulnak ki bennük. A két csoport 3-5 éves kora táján az óvodában, majd az alsó tagozatban találkozik – éppen abban az időszakban, amely az önálló kezdeményező- és teljesítő-készség kialakulása

szempontjából döntő lenne, és amikor a büntudat és kisebbségi érzés eluralkodása a legjobban fenyeget.¹² Ezen intézményekben a magyarországi sajátosságok miatt azonban a pedagógus minden jó szándéka mellett is korlátozottak a lehetőségek, akár a személyes jelentőség-érzés, akár az önállóság és döntéshozatali képesség fejlesztésére. Mind a szülők, mind a pedagógusok részéről a „Mit nem tudsz?” büntető megközelítése jellemző, a „Mit tudsz?” jutalmazó hozzáállása helyett. Az „ideál” a „könnyen kezelhető” gyerek, aki kevés külön figyelmet igényel, aki szép csöndben teszi, amit mondanak neki, és nem kapcsolódik a többiekhez olyan módon, ami a hierarchikus, pedagógus-központú struktúra működését kicsit is nehezítené. Ráadásul a túlméretezett tananyagok és feszített tantervek a közösségépítés lehetőségeit kimondottan szűkítik. (Hangsúlyozom, nem egyének hibáiról, hanem egy évszázadok alatt kialakult rendszer általános jellemzőiről beszélek. Minden tiszteletem a – szerencsére nem kevés, és talán növekvő számú – kivételnek!)

A FÉK program, amely alapvetően középiskolák számára készült – bár egyre gyakrabban használják a 12–14 éves korcsoportban, némely elemeit még ennél korábban is –, természetesen nem képes pótolni az élet első hónapjaitól kezdve akkumulálódó érzelmi, lelki, szociális deficitet. Ugyanakkor azzal, hogy hangsúlyozzuk és tudatosítjuk a fenti három alapvető szükségletet, legalábbis egyfajta gondolkodási keretet tudunk nyújtani ahhoz, hogy a fiatal értelmi szinten tudja kezelni a benne eddig csak megfoghatatlanul gomolygó hiányérzeteket, homályos frusztrációkat. Az, hogy többféle módon és megközelítésben igyekszünk megerősíteni a tanulók értékesség-, fontosság- és képesség-tudatát, nem csodaszor egy esetleg súlyosan hátrányos háttérből jövő fiatal számára –, de a semminél azért valamivel több. Ugyanakkor az, hogy néhányszor 45 percben önmagukról kell gondolkozniuk a tesztek kitöltése, versírás (lásd később) vagy kiscsoportos beszélgetés során, önmagában rengeteget számíthat nemcsak önismeretük, de jelentőség-érzésük, sőt, egyáltalán az én-tudatosságuk szempontjából. Tapasztalataink szerint ugyanis számtalan mai tizenéves soha nem gondolkodik önmagáról, hiszen minden „vegyértékét” leköti a tévé, iPod, internet nyújtotta kép- és hangorkán – amelyekhez persze éppen azért menekül, hogy ne kelljen az élete nagy kérdéseivel szembesülnie. Ha mégis gondolkodik, akkor legtöbbször csak egy-két nagyon szűk szempont, például egy párkapcsolat, egy sérelem vagy a leadandó kilói körül forogva teszi. Egy jól sikerült önismereti óra sokak számára az első komoly „tükörbe nézéssel” egyenértékű esemény: életükben először „találkoznak” önmagukkal. Itt tudatosodik bennük, hogy egyáltalán fel lehet tenni ilyen kérdéseket: Milyen vagyok? Miért vagyok ilyen? Jó ez így? Lehetnék másmilyen is? És ha igen, hogyan? Önreflexióra jellemzően kevéssé, mások hibáztatására és a helyzetek áldozatként való megélésére annál inkább hajlamos társadalmunkban ezek igen fontos első lépések. Azt szeretnénk, ha egyre több diák kezdene az „Ez vagyok most. – Ez lenne az ideális énem. – Így fogok oda eljutni.” – rendszerben gondolkodni önmagáról és a világról. Tisztában vagyunk vele, hogy tömegmérésekben ez szinte irreális elvárás, de tudjuk azt is, hogy ha az irány jó, a kis lépéseknek is van jelentőségük.

12 FRENKL SYLVIA – RAJNIK MÁRIA (2007): Életesemények a fejlődéslélektan tükrében. Semmelweis Egyetem Mentálhigiénés Intézet, Budapest, 113–116.

A FÉK anyag második nagy témaköre a kapcsolatépítés, kommunikáció és konfliktuskezelés. A „Barátság” az egyik legnépszerűbb, leggyakrabban kért előadás, mert laza, kellemes órai légkört generálhat, és számos remek beszélgetés alapja lehet. Ugyanakkor óriási gyakorlati jelentősége van társadalmunkban, ahol egyre többen zéróösszegű játszmák soraként élik meg kapcsolataikat, és a bizalom fölösleges luxusnak, sőt, káros gyengeségnek, mások manipulálása, legázolása pedig talpraesettségnak, hatékonyságnak minősül.

Miközben a FÉK megerősíti az egyén egyediségét és jelentőségét, hangsúlyozza, hogy ez *minden* egyénre, azaz egy adott csoport minden más tagjára is igaz. Így a stabil önértékelés nem válik beképzeltséggé és arroganciává, hanem kialakulhat egy egészséges egyetértés az erősségek és gyengeségek csoporton belül. Ez elvezet a „szükségünk van egymásra” érzéséhez, amely minden barátság és közösségépítés elengedhetetlen feltétele. A kooperációhoz szükséges szemlélet és készségek megismerése jó bevezetés a párkapcsolati és családi életre nevelés témaköreire.

A jellem, a személyesen vallott értékek tárgyalása óriási jelentőségű a fogyasztói társadalomban, ahol alapélmény, hogy pillanatonként döntenünk kell, hiszen folyamatosan el akarnak adni nekünk valamit, rá akarnak beszélni valamire, meg akarnak győzni valami felől. A tradicionális fogódzók a mai tizenévesek jó része számára már elvesztek, így nagy a veszélye, hogy a döntéseket egyedül az adott „reklám” hatékonysága határozza meg – ami sajnos, legtöbbször független a „termék” tényleges hasznosságától vagy szükségességétől. Ezért roppant fontos a személyes, szilárd meggyőződés, a saját, vállalt értékrendszer kialakítása, hogy a jelentős döntések meghozatala ne csak pillanatnyi hangulatok és benyomások alapján történjen. Ennek kapcsán tárgyaljuk a csoportnyomás és a média életünkre gyakorolt hatásait, valamint az asszertív kommunikáció, a határok kijelölése és a nemet mondás képességének szerepét.

Ezen a ponton jelenik meg leginkább a FÉK program hátterét adó keresztény meggyőződés. Senkinek sem kell azonban ezzel mindenestül egyetértenie ahhoz, hogy a FÉK-et tanítani tudja. Az egy-két „ideológiai” jellegű lecke tanítása opcionális, és figyeltünk rá, hogy a különböző erkölcsi elvek melletti érvelésünk teológiai szempontok nélkül, pusztán e világi alapon is megálljon.

A FÉK program, mint már említettem, a valóban biztonságos szexet, azaz a hűséges, monogám kapcsolatot mutatja be kívánatos mintaként. Szó sincs róla azonban, hogy középiskolásokat akarnánk házasságba kényszeríteni, vagy, hogy általában elleneznénk az együttjárás minden formáját. Ellenkezőleg; az együttjárás a másik nem megismerésének nélkülözhetetlen színtere, melyhez számtalan ötlettel, tanáccsal igyekszünk segítséget nyújtani. Az önismeret fontos összetevője, hogy mit is várok én a páromtól vagy magától a párkapcsolattól, és hogy mit tételezek fel a másik félről ezen a téren. Amellett, hogy rendszerint zajos tetszést arat, szemléletformáló is, amikor a kiscsoportos megbeszélésen kiderül, mennyire eltérnek egymástól a fiúk és a lányok reményei, elvárásai. Tisztázzuk azt is, hogy a párkapcsolat tartós megmaradásának záloga lényegében ugyanaz, mint amit a barátságoknál tanultunk: a minőségi idő és figyelem biztosítása a másik számára, az empátia, a bocsánatkérés és megbocsátás, a közös célok meghatározása és követése, s az

elkötelezettség, hogy akkor is dolgozom a kapcsolat javításán, ha átmenetileg nem ez tűnik a legkényelmesebb megoldásnak.

A FÉK program születésének 15. évfordulójára megjelent III. kötet elsősorban az érzelmi intelligencia (EQ) fogalma köré rendeződik. Valójában nem teljesen új dolgokról van itt szó: a kiadvány sokban átfed az I. kötet témaköreivel. Ugyanakkor azért, hogy az EQ nemrég elterjedt terminológiáját és rendszerezését alkalmazza a „régii” koncepciókra, áttekinthetőbbé és könnyebben kezelhetővé teszi ezt a hallatlanul összetett témakört. Rendszerint számottevően növeli a diákok érdeklődését, amikor egy taláalomra kiválasztott hirdetési újság állásajánlatain keresztül bizonyítjuk, hogy manapság a munkahelyek sokkal inkább keresik az együttműködési, problémamegoldó és kommunikációs készséget, önállóságot, motiváltságot és hasonló EQ-jellegű tulajdonságokat, mint a puszta szaktudást. Az új könyv másik előnye, hogy az óravázlatok sokkal tömörebbek, könnyen taníthatóak, szemben a korábbi kötetekkel, ahol bizony nehéz volt egy-egy leckét 45 percre sűríteni. Hosszabb távon szeretnénk az egész FÉK anyagot ebbe a „felhasználóbarát” formátumba átültetni.

A FÉK A GYAKORLATBAN

Minden prevenció program esetében az a nagy kérdés, eljut-e valójában a célközönséghez, és ott milyen konkrét változásokat eredményez. Már itt le kell szögezni, hogy a második kérdésre vonatkozóan sajnos nem rendelkezünk pontos statisztikákkal, mert az itt szükséges követéses monitorozás nagyon nehezen megvalósítható, és alapítványunk számára gyakorlatilag kivitelezhetetlen. Kivételt képeznek azok a diákok, akikkel tartósan kapcsolatban maradunk, akik heti összejöveteleink és egyéb FÉK események rendszeres résztvevői. Az ő esetükben sokszor nagyon is radikális a szemlélet- és életmódváltás; jó pár igen biztató történetet ismerünk, ahol a FÉK program – és a munkatársainkkal, önkénteseinkkel kialakult bizalmi kapcsolat – által kiváltott emocionális és szociális változás egyértelmű és tartós. Tény azonban, hogy ez egy szűk (egy adott időpontban legfeljebb pár száz fős) minta, amely egyáltalán nem tekinthető reprezentatívnak a FÉK-kel találkozó magyar ifjúság egészére nézve.

Az „önkéntes” szó alatt az előző bekezdésben a FÉK programnak azokat a használóit (túlnyomó részt kortárs-segítőket) értem, akikkel alapítványunk nagyjából heti rendszerességű kapcsolatban áll, akiknek a tevékenységét figyelemmel tudjuk kísérni: a gyakorlatban ez néhány tucat egyetemista, főiskolás és egy-két középiskolás fiataalt jelent. Tágabb értelemben „FÉK önkéntesek” persze mindazok a pedagógusok, egészségügyi dolgozók, szociális munkások, egyházi személyek stb., akik valaha részt vettek egy szimpóziumunkon, vagy akár csak beszerezték a Tanári Kézikönyvet, és valamilyen keretben több-kevesebb rendszerességgel használják azt. Az ő tevékenységük az előbb említettnél sokkal szélesebb körű, de rendszeres visszajelzés híján inkább csak szórványos ismereteink vannak arról, hol és mi folyik az országban a FÉK anyag használatával. A szimpóziumok résztvevőinek föltesszük a kérdést, hogy: a program anyagát várhatóan milyen keretben és, abból mely témaköröket fogják tanítani, nagyjából hány és milyen korú diáknak. Tapasztá-

latunk szerint az itt adott válaszok általában inkább alulról közelítik azt, ami ténylegesen megvalósul. Ennek alapján megalapozottan becsülhetjük, hogy évente mintegy 25-30 ezer fiatal tanítanak „önkénteseink” a FÉK anyag alapján: 17 év alatt több mint 8 ezer önkéntes legalább 400 ezer diákot, körülbelül 900 településen.

Legjobban persze azt tudjuk számon tartani, amit mi magunk végzünk. Egy amerikai mondás szerint két titka van annak, hogy egy kamasz odafigyeljen rád: hogy szeretettel fordulj felé, és hogy ne te légy a szülő! Sokak szerint a magyar viszonyok között ezt ki kell egészíteni azzal: ne te légy a tanár! Talán ez a megfigyelés is oka annak, hogy munkatársainkat számos helyre hívják FÉK előadásokat tartani: osztályfőnöki, etika, biológia, de néha más szakorákra is, valamint egészségnapokra és egyéb „speciális” eseményekre.

Az utolsó két tanév említést kívánó eseménye volt az úgynevezett Kontraszt Kiállítások lebonyolításában való részvételünk. A református egyház szervezésében, a katolikus egyház, a rendőrség és az érintett önkormányzatok támogatásával 2010 tavaszán Kisvárdán, ősszel és télen pedig Debrecenben és Nyíregyházán zajlott ez a nagy feltűnést keltő rendezvény-sorozat. A kiállítás témái:

1. Születés és abortusz;
2. Példaképek és erőszak a családban;
3. Szabadság és szenvedélybetegségek;
4. Házasság és válás;
5. Hazaszeretet és kozmopolitizmus;
6. Az élet értelme és öngyilkosság;
7. A megváltás csodája.

(Bővebb információ: www.kontrasztkiallitas.hu)

A megrázó, helyenként sokkoló kiállítás köré szervezett eseményekben nekünk, a FÉK program munkatársainak, kettős szerepünk volt. Egyrészt a Kontraszt megtekintésére készülő osztályoknak tartottunk előkészítő előadásokat, hogy hozzávetőleges képük legyen arról, milyen témájú és szemléletű kiállításra számíthatnak. Másrészt a pedagógusoknak igyekeztünk némi támpontot nyújtani ahhoz, hogyan segíthetnek tanulóiknak a – sajnos, nem kevesek számára személyes élményeket, traumákat is felidéző – tapasztalatok feldolgozásában. A drámai képek és a hanghatások által keltett benyomások szinte megkövetelik azok rajzolás, fogalmazás, versírás, megbeszélés útján való „leülepítését”, helyre tételét, a továbbgondolásra pedig kitűnő segédeszközt nyújtanak a FÉK tankönyv bizonyos fejezetei. A Kontraszt Kiállításokon való részvételünk újabb és újabb meghívásokat eredményezett Északkelet-Magyarországra, és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az idei tanévet a számok tekintetében „rekorddal” zárjuk. Közel 400 FÉK órát és előadást tartottunk 11 településen. Ezeket kb. 27 ezer (túlnyomó részt középiskolás) diák és 700 tanár vett részt.

Természetesen a FÉK program nemcsak tanórai vagy összevont iskolai előadások keretében használható. Számos helyen működnek például iskola utáni vagy esti FÉK klubok – ezeknek eredményességéről sajnos csak szórványos információink vannak. Általában

iskolák, családsegítő központok, védőnői szolgálatok, gyülekezetek a fenntartók – de a kulcs mindig az a lelkes, kezdeményezőkézséggel megáldott egyén, aki nem sajnálja az idejét, figyelmét, energiáját beletenni egy ilyen klub működtetésébe. Amíg ők megvannak, általában sikerül a kereteket (hol, mikor, kikkel, milyen forrásokból) és a tartalmat (mit csináljunk, és hogyan) is megtalálni.

A FÉK munkatársai Budapesten működtetnek klub-jellegű alkalmakat: a tanév során szerda esténként az egyetemista-főiskolás, pénteken a középiskolás korosztály számára. Mindkét alkalom látogatottsága hetente száz-száz fő körül mozog. Emellett alkalmilag, hosszabb-rövidebb időre kollégiumokban is szerveződhetnek ilyen klubok. Kedd esténként pedig diák önkénteseink számára tartunk összejövetelt.

Itt szeretném megjegyezni, hogy jelenlegi Budapest-központúságunkat mi magunk is sajnálatos kényszerhelyzetnek tekintjük. A múltban, néhány évig léteztek „kihelyezett” csoportjaink egyes vidéki nagyvárosokban is (Szeged, Debrecen, Pécs), és bízunk benne, hogy a nem túl távoli jövőben erre ismét lehetőség nyílik. Vidéki működésünk (vendéglőadások stb.) már most is sokkal intenzívebb, mint az előző években, amikor ténylegesen csak Budapesten, legfeljebb annak közvetlen környékén működtünk.

A munkatársainkkal többé-kevésbé rendszeres kapcsolatot tartó fiatalok számára további programokat is szervezünk. Ilyenek az őszi és tavaszi hétfői „elvonulások” – sok éven keresztül Csillebércre, újabban Siófokra. Ilyen a Lila Nap, amely rendszerint egy februári szombat, ahol tavaszi „társválasztó” szelekre való felkészülés jegyében a párkapcsolatok különböző aspektusait elemezzük. Ha úgy adódik, szervezünk sportnapot, amatőr könnyűzenei vetélkedőt (Battle of the Bands), mozilátogatást, videogame-versenyt, pizzama-partit és még sok mást.

A nyári szünet idején rendszeres programjaink legtöbbje szünetel. Viszont ekkor kerül sorra egyik legintenzívebb rendezvényünk, a Speak Out angol nyelvi tábor (www.speakout.hu). Sok-sok éve Keszthelyen, egy középiskolai kollégiumban tartjuk, három egyhetes turnusban, hetente mintegy száz 15-22 év közötti táborozóval. A száz főbe természetesen nem számoltam bele munkatársainkat, diák önkénteseinket és azt a 20-30 amerikai fiataalt, akik azért érkeznek, hogy a táborozók számára a nyelvgyakorlás lehetőségét biztosítsák. És hogy mi köze mindennek a FÉK-hez? Délelőttönként a magyar fiatalok jelenetekkel, játékokkal, filmrészletekkel tarkított angol nyelvű előadásokon vesznek részt, amelyek a FÉK anyag egy-egy fejezetét dolgozzák fel. A délutánt kis csoportokban (3-4 magyar egy amerikaival) töltik együtt strandolással, sportolással, fagyizással – és a délelőtt hallottak megbeszélésével. Esténként pedig különösen változatos játékokra, versenyekre, vetélkedőkre, bulikra kerül sor. Táborozóink számára az angol beszédképességük fejlődése és FÉK-es ismereteik bővülése mellett sokat jelent, hogy a „menő” amerikai (és magyar) fiataloktól azt látják: alkohol-, drog-, cigi- és szexmentesen is lehet felszabadultan jól érezni magukat.

Alapítványunk nemzetközi kapcsolatrendszere teszi lehetővé, hogy nemcsak nyáron, hanem a tanév során is működhessen az angol-FÉK „árukapcsolás”. Előadóink közt vannak angol anyanyelvűek is, így gyakran van lehetőség arra is, hogy angolórákon beszéljenek például a drogok veszélyeiről vagy az érzelmi intelligencia jelentőségéről.

A sok-sok előadás és nagycsoportos esemény mellett kulcsfontosságúak a kics csoportos és négy szemközti beszélgetések is. Egy-egy tanévben ezres nagyságrendben zajlanak ilyen találkozók, amelyek lehetőséget kínálnak az általános FÉK-es ismeretek személyes alkalmazására, egyéni fejlődési tervvé formálására. A maradandó változások igazi záloga a mentori kapcsolat és a támogató kics csoport. Nem ennyire mélyreható, de más szempontból megpáratlanul hatékony eszköz a telefon, az sms, az email, és újabban a Facebook. Némelyik munkatársunk diákok ezreivel áll kapcsolatban ilyen módon.

Ahogy már említettem, számos helyre hívnak minket előadást tartani, klubot vezetni stb. Ez persze óriási megtiszteltetés, de a legnagyobb jó szándékkal sem tudunk mindent elvállalni – és igazában nem is szeretnénk. Nem lustaságból, hanem mert meggyőződésünk, hogy hosszú távon a „helyi erők” bevonása messze célravezetőbb. A FÉK anyagának tanítása elsajátítható, sőt, némi pedagógusi gyakorlattal nem is nehéz. Az igazi az lenne, ha az ország összes iskolájában lenne legalább egy-két, de akár évfolyamonként egy tanár, aki kész és képes azt tanítani.

E nagy cél érdekében tartunk majdnem minden évben, ősszel vagy tavasszal, kétnapos (péntek este–vasárnap dél) szimpóziumot, elsősorban pedagógusok, másodsorban iskolaorvosok, védőnők, ifjúsági és szociális munkások, egyházi személyek és minden érdeklődő számára. A tematika nagyjából megegyezik a jelen cikkével:

- milyen szükségletekre, problémákra reagál a FÉK,
- milyen területeket érint, mit mond azokról, és
- milyen módszerekkel lehet az üzenetet hatékonyan eljuttatni a fiatalokhoz.

Szűk 48 óra alatt nem lehet persze minden részletet alaposan megbeszélni. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a szimpózium ne csak egy szakmai konferencia, pusztán információgyűjtés legyen, hanem a lelki, érzelmi feltöltődés színtere is. Mint már írtam, a kérdés nem az, hogy egy tanár tudja-e tanítani a FÉK-et. Tudja. A kérdés az, hogy akarja-e tanítani, és elhiszi-e, hogy képes rá. A szimpózium legfőbb szerepe, hogy reményt és hitet adjon. Reményt arra, hogy érdemes szembemenni bizonyos káros trendekkel, hogy van igény a fiatalokban, még a látszólag legcinikusabbakban vagy legagresszívabbakban is, a testi-lelki-kapcsolati egészségre. És hitet abban, hogy minden objektív és szubjektív akadály dacára ők maguk is képesek segíteni diákjaiknak ezen a téren. Szeretnénk biztosítani azt is, hogy a résztvevők itt megkapják azt az elismerést és megbecsülést, amely áldozatos munkájuk alapján megilletni őket, de amelyben egyébként csak igen korlátozottan részesülnek. A két napot lezáró panelbeszélgetés hozzászólásai és a kitöltött értékelőlapok válasza alapján merem állítani: a résztvevők többsége számára a szimpózium komoly érzelmi tökézt biztosít.

Mindez nem jelenti azt, hogy a FÉK program szakmai oldala ne lenne lényeges. Szűkös emberi erőforrásainkhoz mérten igyekszünk az anyagot folyamatosan fejleszteni, két éve jelent meg például a III. kötet, DVD melléklettel. Arra pedig különösen büszkék vagyunk, hogy 2001-ben *Pokorni Zoltán*, 2006-ban pedig *Hiller István* miniszter úr engedélyezte a FÉK-nek 30 órás akkreditált pedagógus-továbbképzések szervezését. A 30 óra felét maga

a szimpózium teszi ki, másik felét pedig egy néhány héttel később tartott kétnapos képzés, amely során jobban elmélyedünk egyes tartalmi és metodikai kérdésekben. Eddigi négy tanfolyamunkon összesen 156 tanár vett részt.

Ha teljes képet akarunk adni a FÉK program múltjáról és jelenéről, nem tekinthetünk el a nemzetközi vonatkozásoktól sem. Létrejötté idején (1994) az AIDS-megelőzésnek ez a megközelítése teljesen szokatlan volt, egyedül Fekete-Afrika néhány országában kísérleteztek valami hasonlóval. Az új magyar „terméknek” hamarosan híre ment, és az USA-ban egy komoly nonprofit szervezet jött létre (Youth at the Crossroads, Inc.) a FÉK továbbfejlesztésére és nemzetközi propagálására. Ez olyan sikeresen zajlik, hogy mára a világ több mint 60 országában folyik a FÉK anyag alapján kifejlesztett AIDS-prevenció. Ide tartozik Szlovákia, Románia, Szerbia, Ukrajna és Bulgária is, mely országokba persze nem amerikai közvetítéssel, hanem személyes kapcsolatok által jutott el a FÉK program. Érdekes módon így, ismeretségek útján érkezett el Kínába is, ahol az AIDS-prevencióért felelős Vörös Kerest, Sunshine In Your Heart néven, első számú stratégiájának tekinti. (www.nphe.org/en/index.php)

HOGYAN HASZNÁLJUK A FÉK ANYAGOT?

Mondani szokás, hogy „a stílus maga az ember”. Nos, egy holisztikus szemléletű prevenció programnál meg „az ember (az előadó) maga a tananyag”, következésképpen „a stílus maga a tananyag”. Ez így öncélú szócséplésnek tűnhet, pedig nem az. Egy szaktárgyat lehet emberi kapcsolatok nélkül is tanítani és tanulni – sajnos, sokszor így is történik. Reménytelen dolog viszont egy tizenévest komoly szemléletváltásra és egzisztenciális döntésekre hívni, ha ő nem képes az előadóval érzelmileg azonosulni, vagy legalább bizonyos szinten szimpatizálni. A legbriliánsabb logikával felépített, tények ezreivel meggyőzően alátámasztott anyag sem helyettesíti az előadó személyes *ethos*át (hitelességét, tekintélyét) és *páthos*át (meggyőződését, érzelmi azonosulását a témájával). Mivel iskolarendszerünk nem igazán arra épül, hogy egy tanárnak *ethos*a legyen és *páthos*szal tudjon tanítani, maga a FÉK anyag igyekszik a lehetőségekhez mérten pótolni ezeket a hiányosságokat.

Az óravázlatok és a kiegészítő fejezetek tele vannak olyan elemekkel és eszközökkel, amelyek az oldott, pozitív órai légkört, a tanár és diák egymásra hangolódását, kölcsönös elfogadását, megértését és tiszteletét hivatottak elősegíteni. A szimpóziumon is igen hangsúlyos a tanítási módszerek kérdése; valószínűleg egyedülálló, hogy két olyan előadást is látnak a résztvevők, ahol egy osztálynyi diák ül a pódiumon: a pedagógus egyszerre ismerkedik meg az adott előadás *tartalmával*, és azzal, hogy az előadó milyen *módon* adja azt át a fiataloknak. Szeretnénk mindenképpen eloszlatni azt a tévhitet, hogy az információ a lényeg, minden más csak sallang, elhagyható. Nem, a FÉK-ben (és hasonló programokban) a stílus és az eszközök ugyanolyan jelentősek, mint a tudnivalók, hiszen a cél sem a pusztá ismeretközlés, hanem a szemlélet- és életmódváltás, ami, még egyszer, lehetetlen a bizalmi légkör megteremtése és az érzelmi azonosulás elnyerése nélkül.

A játékok, tesztek, illusztrációk, jelenetek, esettanulmányok, aktivitások tömegéből hadd emeljek ki egyet példa gyanánt. Legtöbben nem gondolnánk, hogy lírai költő veszett el bennünk. Pedig ott van, és nem is veszett el olyan nagyon: egy egyszerű eszköz segítségével elővarázsolható. Az Én vagyok-vers az önismereti órák egyik sztárja. Nem egy magyartanárt láttunk már igencsak meglepődni azon, hogy az irodalom iránt kevés fogékonyságot mutató diákjaik milyen eredeti, szellemes vagy akár őszinte és mélyre ható módon vallanak magukról, mint például az alábbi mű:

*„Gyáva csavargó vagyok.
Csodálkozom, hogy még szeretnek.
Testemen bélyeg,
Ki ad helyet egy ilyen féregnek?*

*Szomorú bohóc vagyok.
Gyötrődöm és hallgatok.
Mint aki nem fél, úgy csinálók.*

*Ócska ékszerdoboz vagyok.
Nincsenek bennem ékszerek.
Lehet, hogy kidobnak,
Még nem kellek senkinek.*

*Játszadózó gyermek vagyok.
Játszom lélek játékaimmel.
Itt a tudatlanság küszöbén.”*

Mint már említettem, reményünk és szándékunk az, hogy a FÉK programot egyre kevésbé mi, „hivatásos” munkatársak, hanem egyre inkább jól képzett önkéntesek (pedagógusok és mások) ezrei képviseljék szerte az országban. Egyes kollégáinknak mindenesetre bőséges tapasztalata gyűlt össze a FÉK-tanítás sajátosságairól: befejezésül ebből szeretnék most közreadni néhányat.

A „messziről jött embernek” vannak kétségtelen előnyei: a gyerekek biztonságban érzik magukat, szókimondóbbak, közvetlenebbek, hiszen egy „külsős” esetén nem kell a kevésbé jól fésült megnyilvánulásaik következményei miatt aggódni. Hozzájárul ehhez persze az is, hogy előadóink többsége aránylag fiatal... és aki nem annyira, az is igyekszik inkább az „idősebb barát(nő)”, mint a „szakember” szerepében megjelenni.

A tinédzserek szókincsének, kultúrájának némi ismerete elengedhetetlen a kommunikációs gátak lebontásához – és ez a kultúra ma hihetetlenül változékony. Ami egyik nap még király beszólás, az másnap már tök gáz. (Sose fogom elfelejteni azt a miskolci előadást, ahol hatalmas sikert arattam egy Disznóvágási Feriről szóló megjegyzéssel – akkor éppen ő volt a menő –, viszont pár perc múlva egy sokkal jobb poénom

visszhangtalan maradt: rá kellett döbennem, hogy a mai szakközépiskolás lányoknak semmit sem mond *Piszkos Fred* neve.) A humor, a sztorik, az illusztrációk ugyanilyen fontosak, és persze az interaktivitás: akár mi kérdezzük őket, akár ők minket, sokkal több megmarad bennük, mint ha csak egyoldalú a kommunikáció. Ahogy korábban említettem, a FÉK tankönyv óravázlatai számos eszközzel igyekeznek segítséget nyújtani ehhez az interaktivitáshoz, de ez önmagában még kevés. Az interaktivitás szintjét nemcsak a tevékenység határozza meg, hanem az óra egész hangulata, légköre is. A fesztelen, oldott légkört persze könnyebben megvalósítja egy vendégelőadó, mint az évek óta jelen lévő osztályfőnök vagy szaktanár, de az utóbbinak is törekednie kell rá, hogy éreztesse: ez az óra valami egészen más, itt ő maga is, a gyerekek is „más minőségben” vannak jelen. Egy-egy apró trükk, például a székek körbe rakása, egy doboz Pilóta keksz kiosztása, egy jópofa történet elmesélése segíthet, bár önmagában persze semmire sem garancia. Többször hallottam már olyan visszajelzést, hogy a rettegett híré tanár maga is mennyire élvezte, mikor ilyen közvetlen hangulatú beszélgetésbe tudott elegyedni hasonlóan rettegett híré osztályával – esetleg éppen egy együtt „átélt” FÉK előadás utózőngéjeként.

Nem véletlenül használtam a „rettegett” szót. Gyakran halljuk, hogy „az n-edik c. osztály nagyon problémás”, vagy „XY diákkal vigyázni kell”. Egy pillanatig sem vonom kétségbe, hogy a jó szándékú figyelmeztetések a pedagógusok reális tapasztalatainak alapulnak. Vendégelőadóként mégis az a megfigyelésünk, hogy ezeket nyugodtan elengedhetjük a fülünk mellett. A legélénkebb, legizgalmasabb beszélgetések sokszor éppen az n-edik c-ben, és pont XY-nal alakulnak ki. A nagyhangú, kötőzködő XY sokkal többet tehet a fent említett pozitív, interaktív órai légkör kialakulásáért, mint a mindig problémamentes AB, aki a székébe süppedve igyekszik kibekkelni a 45 percet.

Ha már itt tartunk, hadd említsem meg még egy vissza-visszatérő tapasztalatunkat, az „NFM (nem fog működni) szindrómát”. „Lehet, hogy mindenhol máshol igen, de *ebben* az osztályban/iskolában/városban/megyében ez a játék/módszer/forma/ötlet *biztos* nem fog működni.” Amikor a századik iskolában, a huszadik városban vagy az ötödik megyében hallja az ember ugyanezt, akkor már nem tulajdonít neki túl nagy jelentőséget. Nem állítom, hogy a FÉK programnak – vagy bármi másnak – *minden* ötlete *mindig* és *mindenütt* működik, de azt igen, hogy amit még nem próbáltunk ki, arról ezt nem lehet előre eldönteni. A kész előítéletek, a kishitűség, a – bocsánat! – lustaság a valós tapasztalatszerzés legfőbb akadályai. A prevenció suding próbája is a megevés!

Írásunkkal a FÉK „suding” megkóstolásához szeretnénk volna kedvet csinálni. Bízom benne, hogy sikerült!

IRODALOM

- EDWARD C. GREEN: *The Pope May Be Right*. *The Washington Post*, Washington DC, March 29, 2009.
- FRENKL SYLVIA – RAJNIK MÁRIA: *Életesemények a fejlődéslélektan tükrében*. Semmelweis Egyetem Mentálhigiénés Intézet, Budapest, 2007.
- JANECSKÓ KATA – VISNOVITZ PÉTER: *Megugrott az ismertté vált HIV-fertőzések száma Magyarországon*. <http://www.origo.hu/itthon/20100914-sulyosbodik-a-magyarorszag-i-hiv-aids-helyzet.html>
- DR. KORNYA LÁSZLÓ: *Humán papillomavírus a XXI. század kihívása*. PTE Egészségtudományi Kar, Pécs, 2010.
- NÉMETH ÁGNES ÉS TÁRSAI: *Serdülőkorú fiatalok egészsége és életmódja*. Országos Gyermekegészségügyi Intézet, Budapest, 2007.
- NEMZETI DROG FÓKUSZPONT: *2009-es Éves Jelentés a magyarországi kábítószer-helyzetről az EMCDDA számára*. <http://www.drogfokuszpont.hu/?pid=96#2009>
- ORIGO: *A magyar nők harmada fertőzött HPV-vel*. www.origo.hu/egeszseg/20110325-hpvfertozottseg-meretes-kakastarej-a-nemi-szerven-nem-betegseg-virus-dns.html
- Országos epidemiológiai központ: *HIV/AIDS – Magyarország, 2010. december 31*. <http://www.oek.hu/oek.web?to=839,1572,1866&nid=41&pid=11&lang=hun>
- TÓTA W. ÁRPÁD: *Alekosz ante portas*. http://w.blog.hu/2011/05/07/alekosz_ante_portas
- TÓTA W. ÁRPÁD: *Szopóágon*. http://w.blog.hu/2008/01/08/szopoagon_1
- DR. VALEK ANDREA – DR. ASZMANN ANNA: *Összefoglaló jelentés a 2009/2010. tanévben végzett iskolaegészségügyi munkáról*. Országos Gyermekegészségügyi Intézet, Budapest, 2010.